

JOWITA BARAN
Uniwersytet Jagielloński

KOBIETY I WSPÓLNOTA WYOBRAŻONA: WYBRANE WZORY PRAKTYKOWANIA PŁCI W ORGANIZACJACH NARODOWYCH

Streszczenie

W artykule przedstawiono analizę wybranych wzorów praktykowania płci przez kobiety w organizacjach narodowych w ramach zadań i obowiązków, jakie realizują one w swojej działalności. Głównym celem jest odpowiedź na pytanie: jak upłciownione wymiary pracy korespondują z typologią sposobów obecności kobiet we wspólnotach narodowych? Innymi słowy, jak kobiety są obecne w badanych organizacjach. Tekst opiera się na materiale pochodzącym z indywidualnych wywiadów pogłębionych oraz pomocniczo obserwacji. Na podstawie prowadzonych analiz autorka dowodzi, iż omawiane wzory reprodukcji kobiecości w wybranych zadaniach są przestrzenią, w której z jednej strony odtwarza się binarny podział na kobiecość i męskość, z drugiej jednak strony opisane nisze pracy kobiecej zapewniają działaczkom sprawczość i możliwość udziału w walkach symbolicznych na rzecz narodowej wspólnoty.

Słowa kluczowe: płęć społeczno-kulturowa, organizacje narodowe, upłciowiony nacjonalizm, kobiety w organizacjach narodowych, praktykowanie płci

WSTĘP

Polacy są mocno przywiązani do idei narodowych. Z badań ilościowych wynika, że 88% respondentów uważa się za patriotów [CBOS 2018], a 7% mężczyzn i 6% kobiet za nacjonalistów [CBOS 2016]. Działania organizacji takich jak Obóz Narodowo-Radykalny i Młodzież Wszechpolska popiera 19% mężczyzn i 16% kobiet [CBOS 2016]¹. Polskie środowisko narodowe ogólnie uznawane jest za silnie zmaskulinizowane [Kajta 2013: 65]. Znalazło to odbicie w prowadzonych dotychczas badaniach, w których najczęściej podejmowano temat działających w organizacjach narodowych mężczyzn [Kociołowicz-Wiśniewska 2017; Barłowski 2018; Kubica-Heller 2006; Struzik 2019: 169–171]. Tymczasem w ruchach o charakterze narodowym obecnie aktywne są również kobiety.

Powyższe dane, choć niepełne, świadczą o popularności narodowych idei w Polsce. Znajdują one swój wyraz w różnorodnych, zinstytucjonalizowanych formach zorganizowania w ramach szeroko pojętego ruchu narodowego, który skupia przenikające się partie polityczne, ugrupowania polityczne, organizacje społeczne, fundacje i stowarzyszenia. Ruch narodowy jest w Polsce wewnętrznie podzielony. Dlatego też w artykule przez pojęcie organizacji narodowych rozumiem takie grupy, które charakteryzuje: propagowanie ideologii narodowych, nastawienie na lokalne działania charytatywne, przywiązanie do wiary rzymskokatolickiej, pomoc Polakom na terenach historycznie należących do Polski oraz szeroko pojęty konserwatyzm (na czele z ideami tradycyjnej, heteroseksualnej rodziny, ochrony życia od poczęcia, antyaborcyjnymi poglądami)².

¹ W tekście przychyliam się do nierozdzielania pojęć patriotyzmu i nacjonalizmu ze względu na płynność i brak ostrości tych dwóch kategorii. Przyjmuję, że podział na „dobry” patriotyzm i „zły” nacjonalizm zaciemnia znaczenie każdego z pojęć i utrudnia ich zrozumienie [Calhoun 2007: 11]. Pisząc o organizacjach narodowych, przyjmuję angloamerykański punkt widzenia i traktuję nacjonalizm jako zjawisko neutralne, dlatego też odrzucam jego jednoznacznie negatywne konotacje [Budyta-Budzyńska 2013: 189–190; por. Billig 2008: 115; Calhoun 2007: 11–12; Sztompka 2012: 374–375]. Organizacjom, w ramach których działają badane, przyświecają szczególne idee, które w konsekwencji określają profil podejmowanych działań. Kierują się one nacjonalizmem, czyli ideologią, która w centrum swojego zainteresowania stawia naród i działania na rzecz dobra narodowego [Smith 2007: 21]. Nacjonalizm jest drogowskazem, który wyznacza działania i kierunek podejmowanych inicjatyw. Aktywności wynikające z profilu ideowego organizacji są, w rozumieniu członków organizacji, pracą na rzecz dobra narodowego.

² Badania stanowiące podstawę niniejszego tekstu prowadzone były w grupach, do których mogą przystępować zarówno kobiety, jak i mężczyźni. Warto jednak zwrócić uwagę, że w Polsce funkcjonuje grupa o nazwie Narodowa Organizacja Kobiet (dalej NOK). To przykład formacji, która oddzieliła się od Ruchu Narodowego – wcześniej funkcjonowała jako Sekcja Kobiet Ruchu Narodowego, czyli sekcja ugrupowania politycznego. NOK była także jedyną *stricte* kobiecą grupą,

Organizacje tego typu długo postrzegano jako atrakcyjne przede wszystkim dla mężczyzn, jednak aktualna, niezgodna z wcześniejszymi obserwacjami – „kulturowo niespodziewana” – obecność w nich kobiet może świadczyć o odejściu od silnego zmaskulinizowania ruchów prawicowych [Köttig, Bitzan, Petö 2017] – dzisiaj pokazują one nową, kobiecą twarz [Elies i in. 2017; Erzeel, Rashkova 2017; Mulinari, Neergaard 2014]. W ostatnich latach aktywność kobiet w prawicowych partiach politycznych i organizacjach narodowych przyciąga coraz większe zainteresowanie badaczy w całej Europie [Rippeyoung 2007; Blee 2012; de Lange, Mügge 2015]. Powstają liczne prace na temat liderki partii prawicowych [Meret 2015; Pettersson 2017; Petö 2014; Stadelmann 2014] oraz roli kobiet w organizacjach antyimigracyjnych i antyislamskich [Akkerman, Hagelund 2007; Pilkington 2017].

Również w Polsce w ostatnich latach zaczęły pojawiać się prace o podobnej tematyce, m.in. analizujące medialne strategie autoprezentacji działaczek kobiecych formacji nacjonalistycznych [Kociołowicz-Wisniewska 2020] oraz koncepcje cielesności w prawicowym ruchu kobiecym [Zimniak-Hałałko 2017].

Podążając śladami badaczy podejmujących temat kobiecej obecności w omawianych grupach, w artykule analizuję wybrane wzory praktykowania płci przez działaczki organizacji narodowych. Choć badane przeze mnie kobiety większość swojej pracy w organizacjach postrzegają w kategoriach neutralnych płciowo, to jednak dostrzegają znaczenie płci w pracy charytatywnej, pracy „domowej” oraz aktywizmie na rzecz kobiet. Te trzy obszary są przedmiotem analizy w niniejszym artykule. Jego celem jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, jak niektóre obowiązki kobiet oraz wzory praktykowania w nich płci korespondują z logiką upłciowionej obecności kobiet we wspólnotach narodowych [Anthias, Yuval-Davis 1989].

Artykuł opiera się na badaniach prowadzonych w latach 2019–2020 wśród kobiet będących członkiniami grup szeroko rozumianego ruchu narodowego w Polsce. Jego pierwsza część przybliża wykorzystane w badaniach koncepcje teoretyczne, a kolejna przedstawia metodologię badań. Trzecią część stanowi analiza zebranego materiału. W podsumowaniu próbuję odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób reprodukowane wzory kobiecości korespondują z logiką upłciowionej obecności kobiet w narodowych wspólnotach. W niniejszym artykule dowodzę, iż analizowane w wybranych zadaniach wzory reprodukowania kobiecości są przestrzenią, w której z jednej strony odtwarza się binarny podział na kobiecość

która w trakcie trwania badań (od marca 2019 do maja 2020 r.) pozostawała aktywna. Działaczki brały udział w wydarzeniach publicznych o charakterze narodowym, a w maju 2019 r. zorganizowały Narodowy Kongres Kobiet.

i męskość, z drugiej jednak działaczki zyskują sprawczość i możliwość udziału w walkach symbolicznych, stanowiących ostatni z postulowanych przez Anthias i Yuval-Davis sposobów obecności w procesach narodowych.

NARÓD I KOBIEITY

Naród według Benedicta Andersona to: „wyobrażona wspólnota polityczna, wyobrażona jako nieuchronnie ograniczona i suwerenna” [Anderson 1997: 19]. Jednym z elementów kształtujących sposób konstruowania narodu jest przyjęta przez wspólnotę wizja jego pochodzenia. Jak pokazują badania, w Polsce dominujące wyobrażenia narodu są konstruowane na podstawie kategorii etnicznych (*ethnos*). To znaczy, że naród ujmowany jest jako wspólnota etniczno-genealogiczna, a podstawą więzi narodowej jest wspólne pochodzenie, język oraz kultura [Budyta-Budzyńska 2013: 44–48, 54–56; por. Larsen 2017; Wysocki 2020; Zubrzycki 2001, 2002]. Z wyobrażeniem narodu ściśle związany jest nacjonalizm, rozumiany przez Andersona jako „forma dyskursu, rodzaj narracji, która przedstawia wspólnotę polityczną jako skończoną, suwerenną i obejmującą wszystkie klasy” [Smith 2007: 106]. Dla celów niniejszego artykułu warto dodać: obejmującą wprawdzie wszystkie kobiety i wszystkich mężczyzn, jednak na różnych zasadach.

Jako jedne z pierwszych na relacje między narodem a płcią zwróciły uwagę Floya Anthias i Nira Yuval-Davis [1989]. Wskazały one najczęstsze sposoby obecności kobiet w narodowych i etnicznych projektach. Według Yuval-Davis mają one osobliwą, podwójną naturę: „podobnie jak mężczyźni, są częścią wspólnoty. [...] kobiety obowiązuja [jednak] specjalne zasady i regulacje, które wynikają z faktu bycia kobietą” [1997: 37]. Autorki zidentyfikowały pięć głównych sposobów konceptualizowania obecności kobiet jako członkiń wspólnot narodowych.

1. Kobiety jako biologiczne reproduktorki zbiorowości

Podstawę obecności kobiet w narodzie stanowi rola matki [Anthias, Yuval-Davis 1989: 8; Yuval-Davis 1997: 26–38]. Tam, gdzie obowiązuje wizja wspólnego pochodzenia etycznego (*ethnos*), tam biologiczna reprodukcja jest istotnym obowiązkiem kobiety [por. Graff 2008; Ostrowska 2004]. Rola ta decyduje o fizycznym „być albo nie być” narodu.

2. Kobiety jako reproduktorki granic zbiorowości

Kobiety stanowią także symboliczną granicę zbiorowości [Anthias, Yuval-Davis 1989: 9]. Na nich spoczywa „ciężar reprezentacji” zbiorowości [Anthias, Yuval-Davis 1989: 45], uosabiają honor wspólnoty i ucieleśniają naród.

3. Kobiety jako reproduktorki kultury i idei zbiorowości

Wspólnota dba także o swoje wartości i ciągłość tradycji, przekazywanie ich z pokolenia na pokolenie. Zadanie to spoczywa na kobietach, które nazywane są nosicielkami kultury (ang. *bearers of culture*). Realizowane jest to m.in. poprzez wychowywanie dzieci [Anthias, Yuval-Davis 1989: 9; Yuval-Davis 1997].

4. Kobiety jako nosicielki symbolicznych różnic między grupami narodowymi

Kobieta jest „fantazmatycznym ciałem narodu” [Graff 2014: 334], a jej figura symbolizuje ducha zbiorowości. Dlatego ojczyzna, naród są często przedstawiane jako kochające matki, które straciły synów, lub kochające kobiety w niebezpieczeństwie [Anthias, Yuval-Davis 1989: 9–10; por. Ostrowska 2004].

5. Kobiety jako uczestniczki walk narodowych, ekonomicznych, politycznych, wojskowych

Kobiety mogą także brać udział w narodowych walkach [Anthias, Yuval-Davis 1989: 10], w których jednak częściej „pełnią rolę służebną, opiekuńczą względem walczących/rannych/ umierających mężczyzn” [Mrozik 2012: 111–112, cyt. za: Zamojska 2017: 367]³.

Anthias i Yuval-Davis [1989] w swojej koncepcji proponują pewne ogólniejsze ramy rozumienia relacji między płcią a narodem. Natomiast mnie w niniejszym tekście interesuje, w jakim stopniu wzory kobiecości reprodukowane w organizacjach narodowych pozostają zbieżne z omówioną powyżej logiką, która określa pożądane sposoby obecności kobiet we wspólnocie narodowej. Aby uchwycić, czy i w jaki sposób kobiety działające w organizacjach narodowych w swojej pracy odtwarzają upłciowione sposoby obecności w narodzie, wykorzystuję koncepcję płci jako instytucji społecznej, która jest reprodukowana za pomocą praktyk.

PŁEĆ JAKO INSTYTUCJA: PRAKTYKOWANIE PŁCI

Płeć społeczno-kulturowa może być ujmowana jako instytucja⁴. Taką perspektywę przyjmuje m.in. Patricia Yancey Martin, która definiuje gender jako „posiadające strukturę społeczną oraz wynikające z historii praktyki, które są konsekwencją

³ Polki zaangażowane w działania narodowyzwoleńcze [Walczevska 2000; Kotowski 2009; Grzebalska 2013] po zakończeniu II wojny światowej zostały odsunięte w większości od aktywnego udziału w ruchu narodowym. Przesunięto je do sfery symbolicznej i zadań związanych ze sferą prywatną i opiekuńczą [Graff 2014: 333–334].

⁴ Pisali o tym również m.in.: Judith Lorbel [1994, 1996], Raewyn Connell [2005, 2009], Cecilia L. Ridgeway [2009], Shelley J. Correll [Ridgeway, Correll 2004]. Por. Leszczyńska 2016.

możliwości i ograniczeń oraz ogromu znaczeń, oczekiwań, działań/zachowań, zasobów, tożsamości oraz dyskursów, które są płynne i zmienne, ale i trwałe, i stałe” [Martin 2003: 344, cyt. za Leszczyńska 2016: 79]. Autorka w swoich pracach zajmowała się tym, jak kobiety i mężczyźni praktykują płęć w miejscu pracy⁵. Szukała odpowiedzi na pytania, kiedy, gdzie oraz jak kobiety i mężczyźni interpretują siebie samych i siebie nawzajem jako osoby upłciowione.

Martin postuluje, aby skupiać się na płci w użyciu (ang. *sayings and doings*), ponieważ „praktyki to klucz do zrozumienia życia społecznego” [Martin 2003: 345]. Płęć, w rozumieniu omawianej teorii, składa się z dwóch powiązanych ze sobą elementów: praktyk upłciawiających (ang. *gendering practices*) i praktykowania płci (ang. *practicing gender*). Praktyki i praktykowanie „odnoszą się do zestawu powiązanych ze sobą czynności i działań dotyczących określonej treści” [Martin 2003: 353], o której ludzie mają „praktyczną wiedzę”.

Praktyki upłciawiające to kategoria działań, które są dostępne „kulturowo, społecznie, narracyjnie, dyskursywnie, fizycznie” [Martin 2003: 345]. Stanowią ramę, która wyznacza zasady i normy. Są to: „zespoły reguł, które stanowią model i prototyp działania kobiet i mężczyzn, który może, ale nie musi być realizowany, jest on bowiem potencjalnym, uwzorowanym działaniem” [Leszczyńska 2016: 80]. Praktykowanie płci to z kolei dynamiczna strona procesu, która konstytuuje gender, sprawia, że trwa dzięki odtwarzaniu [Martin 2003: 354]. Działania są osadzone w regułach, opierają się na wiedzy, która została zinternalizowana. Płęć rozumiana jest jako działanie wyuczone przez powtarzanie. Praktykowanie odnosi się do pojedynczych aktywności fizycznych i narracyjnych gender, będących fragmentarycznym, dynamicznym użyciem reguł. Przez tę kategorię rozumiemy to, co kobiety i mężczyźni robią *jako* kobiety i mężczyźni.

Umiejętność prawidłowego zachowania się jak kobieta (i mężczyzna) polega na korzystaniu z **wiedzy zinternalizowanej, przyjętej jako swoja, praktyczna i milcząca** (ang. *tacit*), przez co trudna do zwerbalizowania [Martin 2003: 351; Leszczyńska 2016: 81]. Dlatego też praktykowanie płci jest znacznie łatwiejsze niż opowiadanie o upłciawiających praktykach, czyli regułach rządzących instytucją [Martin 2003: 354]. Trudności te pozwala przewyciężyć refleksja i interpretacja zachowań osób wokół nas, która jest „nieodłączną częścią upłciowionych relacji” [Martin 2006: 261].

⁵ Badając organizacje, często pomijano tę kwestię, co wynikało z założenia, że pracownicy *nie mają* płci, ponieważ ich stanowiska pracy są neutralne genderowo [Martin 2006: 255]. Analizy pokazują jednak, że owe relacje są wpisane w budowę organizacji [m.in. Acker 1990, 2006, 2010; Martin 2006; Connell 2006a, 2006b; Bradley 2008; Leszczyńska 2016].

Definiowanie płci w kategoriach instytucji podtrzymywanej i reprodukowanej za pomocą praktykowania pozwala ująć sposoby obecności kobiet w projektach narodowych [Anthias, Yuval-Davis 1989] w kategoriach praktyk upciawiających. „Miejsce kobiet w narodzie” stanowi część społecznie konstruowanej narracji o wspólnocie wyobrażonej. Narracja ta zawiera pożądane sposoby obecności kobiet i mężczyzn jako członkiń i członków zbiorowości. Ten narody „zespół reguł” to potencjalny model działania kobiet [por. Leszczyńska 2016: 80], który współtworzy normy i zasady (a przynajmniej ich część).

METODOLOGIA

Jednym z moich celów w niniejszej pracy było dotarcie w analizie do poziomu *doing gender*, tj. do tego, co kobiety robią *jako* kobiety [por. West, Zimmerman 1987]. Tego rodzaju analizę umożliwiają obserwacje, a także refleksja i interpretacja zachowań różnych aktorów [Martin 2006: 261]. W tekście podjęłam próbę „dostrzeżenia, nazwania i zrozumienia dynamiki mikrointerakcyjnego praktykowania” płci [Martin 2003: 354]. Pozwoliło to szukać odpowiedzi na pytanie: jak wybrane obowiązki kobiet oraz wzory praktykowania w nich płci korespondują z logiką upłciowionej obecności kobiet w narodowych wspólnotach? [Anthias, Yuval-Davis 1989].

Główną techniką wykorzystaną w badaniach był indywidualny wywiad pogłębiony na podstawie scenariusza podzielonego na dwie części. Pierwsza z części poświęcona była kwestiom technicznym dotyczącym tego, jak działa dana grupa, co należy do obowiązków respondentki (przykładowe pytania: *Jak wygląda twoje zaangażowanie, czym się zajmujesz w organizacji? Czy są takie sytuacje, w których dostajesz dodatkowe zadania? Kiedy przychodzi nowa osoba do waszej grupy, to w jaki sposób są jej przydzielane nowe obowiązki?*). Druga skupiała się na stronie refleksyjnej, czyli przemyśleniach respondentek na temat upłciowienia obowiązków i ról, a także przyjętych w grupie reguł płciowych (przykładowe pytania: *Co, twoim zdaniem, powinno decydować przede wszystkim o podziale obowiązków? Czy są takie sytuacje, w których czujesz, że płeć może wpływać na obecność w organizacji?*).

W rozmowach wzięły udział kobiety działające w organizacjach narodowych (tj. stowarzyszeniach formalnych i nieformalnych mających charakter dobrowolny i trwałe), których członkowie i członkinie angażują się w prace na rzecz grupy dla celów niezarobkowych. Najważniejszą cechą grup była praca społeczna członków i członkiń, wyrażająca się w organizowaniu wydarzeń publicznych

(m.in. marszów i pikiet), działań charytatywnych i komunikacyjnych (m.in. artykuły i aktywność w mediach społecznościowych). Respondentki zostały wybrane za pomocą doboru celowego. Kluczowe były dwie zmienne – płeć i przynależność do organizacji o charakterze narodowym. Wywiady przeprowadzono z 18 kobietami w wieku 20–44 lat między grudniem 2019 r. a lutym 2020 r. Różnice i napięcia pomiędzy organizacjami narodowymi w kwestii poglądów i idei sprawiły, że zawężono rekrutację do kobiet działających w grupach mieszczących się w typologii Witkowskiego [2019] we frakcji konfederatów, tj. sympatyków formacji politycznej Ruch Narodowy. Rekrutacja do badań odbywała się przede wszystkim za pośrednictwem Internetu. Z zaproszeniem na wywiady zgłaszałam się najpierw do osób administrujących mediami społecznościowymi, które następnie kierowały mnie do kobiet, które wyraziły wolę udziału w badaniach. Nie do wszystkich grup udało się dotrzeć za pośrednictwem mediów społecznościowych ze względu na ograniczenia ze strony administracji portali, które blokują wiele *nacjonalistycznych* stron [por. Wątor 2018]. Dlatego istotną rolę odegrała także metoda kuli śnieżnej.

Z uwagi na sygnalizowaną przez same badane niewielką liczbę kobiet aktywnie działających w ruchu narodowym podjęłam działania mające na celu ochronę anonimowości rozmówczyń. Pierwszym krokiem było wyodrębnienie dwóch grup organizacji, do których zaliczyłam badane podmioty, aby w ten sposób uniknąć używania pełnych nazw w kodzie wywiadu. Wyróżniłam dwa typy organizacji:

1. **Organizacje społeczno-wychowawcze (OSW)** – oprócz podejmowania inicjatyw społecznych grupy kładą nacisk na formację ideową członków. Realizowana jest ona m.in. na cotygodniowych spotkaniach, których ważną część stanowi przedstawianie i słuchanie referatów przygotowanych przez członków i członkinie.

2. **Organizacje zadaniowe (OZ)** – ich aktywność skupiona jest na realizowaniu działalności społecznej – gdy członkowie nie są w trakcie podejmowania zadania bądź nie przygotowują się do niego, to spotkania nie odbywają się cyklicznie. Nie kładzie się w nich szczególnego nacisku na formację ideową.

Dodatkowym kryterium podziału był okres działalności w danej organizacji, dlatego wyszczególniłam grupy odpowiadające aktywności: **A** – od roku do trzech lat stażu; **B** – cztery do pięciu lat stażu; **C** – sześć lat stażu lub więcej.

TABELA 1. Charakterystyka grupy badawczej

Kod respondentki	Typ organizacji	Lata w organizacji	Kod respondentki	Typ organizacji	Lata w organizacji
R1_OSW_A	społeczno-wychowawcza	1–3	R10_OZ_A	zadaniowa	1–3
R2_OSW_A	społeczno-wychowawcza	1–3	R11_OZ_B	zadaniowa	4–5
R3_OSW_C	społeczno-wychowawcza	6 lub więcej	R12_OSW_C	społeczno-wychowawcza	6 lub więcej
R4_OZ_C	zadaniowa	6 lub więcej	R13_OZ_C	zadaniowa	6 lub więcej
R5_OSW_B	społeczno-wychowawcza	4–5	R14_OSW_C	społeczno-wychowawcza	6 lub więcej
R6_OSW_A	społeczno-wychowawcza	1–3	R15_OZ_B	zadaniowa	4–5
R7_OSW_B	społeczno-wychowawcza	4–5	R16_OZ_B	zadaniowa	4–5
R8_OSW_C	społeczno-wychowawcza	6 lub więcej	R17_OSW_B	społeczno-wychowawcza	4–5
R9_OZ_B	zadaniowa	4–5	R18_OZ_C	zadaniowa	6 lub więcej

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowo między marcem a sierpniem 2019 r. dokonałam 14 obserwacji uczestniczących podczas wydarzeń publicznych, takich jak marsze, manifestacje i pikety. Podczas nich skupiałam się na działaniach i interakcjach dotyczących kobiecych ról, stawiając następujące pytania: czy kobiety są obecne podczas wydarzenia; gdzie wybierają dla siebie miejsce (proksemika wydarzenia); czy pełnią funkcje organizacyjne; czy zabierają głos nieoficjalnie (np. skandując hasła, modląc się)? Poza zebraniem materiału badawczego obserwacje pomogły mi także zapoznać się ze specyfiką środowiska, z którego następnie rekrutowałam rozmówczynie. Mając na względzie wątpliwości etyczne [Chomczyński 2006], jakie budzi obserwacja uczestnicząca ukryta, zdecydowałam się na wydarzenia otwarte i masowe, na które wystarczyło jedynie przyjść i dołączyć do tłumu, aby stać się ich częścią⁶.

⁶ W przypadku dwóch konferencji, w których wzięłam udział, musiałam wcześniej dopisać się na listę uczestników i podać swoje dane osobowe, które zostały potwierdzone przy wejściu. Podczas dwóch innych wydarzeń obserwacja zmieniła charakter z ukrytej na jawną. Zostałam poproszona o przedstawienie się i opowiedzenie o sobie. Otwarcie opowiedziałam o tym, jak się nazywam i w jakim celu przyszłam na spotkanie. Pytałam także o zgodę na pozostanie w sali (w obu przypadkach została mi ona udzielona ustnie).

W analizie przeprowadzonych wywiadów posiłkowałam się przygotowanym przez Matthew B. Milesa i A. Michaela Hubermana [2000: 252–299] zbiorem technik i narzędzi wydobywania oraz nadawania znaczeń. Na wstępnym etapie pracy z materiałem szukałam powtarzających się wzorów, tematów i opisów zadań [Miles, Huberman 2000: 253], które badane kojarzyły z płcią. Wykorzystałam także grupowanie [Miles, Huberman 2000: 256–259], czyli łączenie pewnych wzorów zachowań i wzorów podziału obowiązków na mniejsze, tematyczne „klasy”. Obserwacje traktowałam natomiast jako dodatkowe źródło wiedzy, które pozwoliło uzupełnić materiał z wywiadów.

Należy także zwrócić uwagę, że choć badanie nie dotyczyło kwestii światopoglądowych i było skupione na tematach związanych z pracą w organizacji, to wybór kobiet jako badanych niekiedy budził wątpliwości w samych organizacjach, do których zwracałam się z prośbą o pomoc w rekrutacji rozmówczyń. Zdarzało się także, że odrzucano zaproszenie do badań z powodu mojej afiliacji uniwersyteckiej, obawiając się, że prowadzone badania będą nierzetelne i że zostały zaprojektowane w taki sposób, aby z premedytacją ośmieszyć ruch narodowy. Kobiety, z którymi prowadziłam wywiady, jedynie sporadycznie podkreślały, że wierzą, iż w analizie zachowam standardy naukowe i nie wybrałam swojego tematu po to, aby utrwaląc stereotypy na ich temat. Co ważne, momentami odnosiłam także wrażenie, że część rozmówczyń odbiera mnie jako osobę, która przyjmuje w życiu podobne postawy (szeroko pojęte postawy nacjonalistyczne). W nawiązaniu do tych kwestii należy podkreślić, że podczas prowadzenia badań starałam się „zawiesić” swoją tożsamość i poglądy. Stawiałam na „neutralne zachowanie” [Chomczyński 2006: 73], które charakteryzuje się niskim stopniem okazywania identyfikacji badacza z badanymi.

PRACA FORMALNA I PRACA CODZIENNA – WPROWADZENIE

„Jak sobie poczytasz statut, to nie jest określone w statucie nigdzie, że dziewczyny to, dziewczyny tamto” [R2_OSW_A]. Cytat ten obrazuje, że wśród kobiet, z którymi przeprowadzałam wywiady, istniała silna tendencja, aby podkreślać niezależność pracy i płci na oficjalnych stanowiskach. Charakterystyczne dla kobiet działających w zarządzie było akcentowanie, że miejsce, jakie zajmują w strukturze, nie ma żadnego związku z ich płcią. Podkreślały, że nie są dyskryminowane przy awansach, ale też nie są traktowane w jakiś szczególnie sposób – takie stanowisko można odczytywać także jako sprzeciw wobec *feministycznych, niesprawiedliwych* parytetów (dla najzdolniejszych, którzy przez swoją płć mogliby być *dyskryminowani*). To stanowcze odżegnywanie się od

wiązania obowiązków wynikających z zasiadania w zarządzie grupy lub obejmowania innych, formalnych stanowisk (jak np. funkcja rzeczniczki prasowej) z płcią sprawia, że zebrany materiał nie nadaje się do analizy praktykowania płci w tych obszarach aktywności. Równocześnie jednak, poza tym oficjalnym podziałem stałych obowiązków, istnieje świat zadań codziennych, bardziej prozaicznych – wśród których z większą swobodą badane wskazywały na to, co *łatwiej* przychodzi kobietom, i wyjaśniały, w jaki sposób powinny się one zachowywać w określonych sytuacjach.

Rozmówczynie w różny sposób opowiadały o roli kobiet w organizacjach i odpowiednim dla nich miejscu, sposobach, w jaki powinny się realizować. Należy zauważyć, że większość prac badane określały jako neutralne płciowo i wskazywały jedynie na wybrane zadania, kiedy według nich płć nabierała znaczenia. Kobiety podejmują wiele neutralnych płciowo aktywności, takich jak pisanie artykułów publikowanych w Internecie, pisanie relacji z minionych wydarzeń, przygotowywanie wniosków o dofinansowanie, a także zajmowanie się sprawami urzędowymi. Należy podkreślić, że analizowane w tekście aktywności nie stanowią jedynych dostępnych dla działaczek zadań – zarówno kobiety, jak i mężczyźni podejmują prawie wszystkie zadania w ramach organizacji. Dotyczy to także pracy formalnej, która wymaga wykazania się odpowiednimi umiejętnościami, predyspozycjami, odpowiedzialnością i dyspozycyjnością.

Z racji celu artykułu koncentruję się na zadaniach, które w oczach badanych są częściej podejmowane przez kobiety. Przyglądam się pojedynczym, codziennym działaniom respondentek w ramach ich jednostek⁷. Równocześnie większość badanych podkreślała, że zadania te nie są przypisane jedynie kobietom. Również mężczyźni mogliby sobie z nimi poradzić, jednak w grupie przyjął się właśnie taki podział pracy, a żaden z członków ani żadna z członkiń go nie podważa. Pozwala to wnioskować, że pewne wzory podziału obowiązków są na tyle utrwalone, że ich powielanie zachodzi bez świadomej ingerencji członków i członkiń. W kolejnych częściach tekstu proponuję analizę trzech typów codziennej pracy, w przypadku których respondentki najczęściej wskazywały powiązanie z płcią: pracy charytatywnej, pracy „domowej” oraz aktywizmu na rzecz kobiet⁸.

⁷ Przez pojęcie jednostki/komórki rozumiem odrębną całość skupiającą grupę ludzi na najniższym szczeblu organizacji. Posłużenie się tą kategorią pozwoliło mi uniknąć podawania nazw własnych organizacji – w celu zapewnienia anonimowości badanych.

⁸ Większość badanych zgodnie mówiła o pewnych polach upłciowionej pracy, które analizuję w tekście, jednak sporadycznie zdarzały się przypadki negocjowania powiązań pomiędzy podejmowanymi zadaniami i sposobem ich realizacji a unikalnymi cechami, które miałyby charakteryzować kobiety. Z takich wypowiedzi wyłania się obraz pracy nieupłciowionej, która opiera się jedynie

WOLONTARIAT I PRACA CHARYTATYWNA

Pośród prac wykonywanych przez kobiety wyróżniam grupę aktywności, które można określić jako opiekuńcze i emocjonalne. Jednym z najczęściej wskazywanych przez badane zadań realizowanych przez kobiety jest organizowanie pomocy. Aktywności tego typu mogą przybierać rozmaite formy, a do najpopularniejszych należą: zbieranie darów dla kombatantów, Polaków mieszkających na Kresach, podopiecznych domów dziecka i domów samotnej matki, osób w kryzysie bezdomności, koordynowanie akcji krwiodawstwa oraz organizowanie pomocy dla schronisk dla zwierząt. To również odwiedzanie placówek opiekuńczych dla dzieci – w uzgodnieniu z dyrekcją ośrodków – aby spędzić z dziećmi czas, zorganizować im gry i zabawy; a także składanie wizyt kombatantom, pomaganie im w domowych obowiązkach i zakupach.

Zadania te nie są zarezerwowane jedynie dla kobiet. Kiedy jednostka podejmuje inicjatywę, to biorą w niej udział wszyscy, bez względu na płeć. Jednak część rozmówczyń zwracała uwagę na fakt, że planowanie tego rodzaju działań charytatywnych to domena kobiet. Jest to legitymizowana biologicznie, odwołująca się do *naturalnej* konstrukcji kobiety praktyka płci, za pomocą której reprodukowana jest kobiecość pełna troski, opiekuńczości i zaangażowania. Zdaniem wielu rozmówczyń taka postawa wynika z silniejszego niż w przypadku mężczyzn zorientowania na drugiego człowieka: „kobiety właśnie bardziej mają taki pomysłuńek w stronę drugiego człowieka, co zrobić, żeby ludzie wykluczeni poczuli się lepiej” [R14_OSW_C]. Pojawiały się także wypowiedzi, że kobiety są „bardziej uczulone na to, żeby pomagać” [R18_OZ_C]. Mężczyźni, mimo że chętnie angażują się w działania, to rzadziej wychodzą z takimi inicjatywami. Kobiety, zdaniem respondentek, są w tej niszy bardziej kreatywne i z większą łatwością przychodzi im dostrzeżenie, gdzie potrzebna jest pomoc. Analizowany materiał wskazuje, że praktykowanie płci jest znacznie łatwiejsze niż opowiadanie o regułach rządzących instytucją [Martin 2003: 354]. Respondentki dostrzegają, że kobiety wykonują określone czynności, choć z trudem przychodzi im wyjaśnienie, skąd bierze się ta prawidłowość. Działania kobiet uznaje się za zgodne z kobiecą naturą:

na zaangażowaniu, doświadczeniu i umiejętnościach: „zależy mi, żeby z tych moich słów padło to, że jeżeli jesteś dobrym działaczem, to naprawdę możesz tak jak ja od małego [*nazwa własna jednostki*] wspiąć się na samą górę tylko dzięki swojej ciężkiej pracy, zaangażowaniu, a nie ma po prostu żadnego znaczenia, czy kobieta, czy mężczyzna” [R8_OSW_C]. Mając na uwadze cel artykułu i rzadkość takich wypowiedzi, tego stanowiska nie poddano szczegółowemu opracowaniu i nie ujęto go w tekście.

no bo siłą rzeczy dziewczyny mają tą taką opiekuńczość, często zauważam, że o zróbmcy akcję... zróbmcy akcję właśnie z kombatantami. Chociaż z kombatantami to nie, bo to chłopaki to też, bo to oczywiście bohaterowie i tak dalej. Ale te dziewczyny na przykład, o..., idźmy na wolontariat do domu dziecka i chłopcy powiedzą „super, możemy iść” i pójdą. Ale częściej na przykład dziewczyna wyjdzie z taką inicjatywą, można powiedzieć, że to tak naturalnie wychodzi [...]. To akurat wychodzi kompletnie naturalnie i samo z siebie [R2_OSW_A].

Powyższy cytat zwraca także uwagę na społeczną, kulturową konstrukcję opiekuńczości, która to opiekuńczość zdaniem respondentek pozwala dostrzec potrzebującego człowieka. Rozmówczyni zwróciła uwagę, że opieka nad kombatantami pozostaje w kręgu męskich zainteresowań, choć przeczy to postulowanej przez rozmówczynię biologicznie legitymizowanej opiekuńczości kobiet.

W takim rozróżnieniu na „męskich” podopiecznych, czyli kombatantów, oraz „kobiecych” podopiecznych, czyli dzieci, pobrzmiewa echo logiki upłciowionego sposobu konceptualizowania obecności kobiet jako członkiń narodu [Anthias, Yuval-Davis 1989]. Podczas gdy kobiety realizują kulturowe role związane z idealizowanymi funkcjami opiekunek [Anthias, Yuval-Davis 1989: 9; por. Graff 2014: 333], mężczyzn także interesuje pomoc, opieka, ale nad tymi, którzy, jak można się domyślać, związani byli z aktywną walką o niepodległość kraju. Mężczyzn interesuje zatem opieka nad narodowymi bohaterami – bo stanowi ona przedłużenie ich podstawowego zadania z punktu widzenia upłciowionej logiki narodowej, jakim jest obrona narodu.

Co ważne, działaczki nie są tylko pomysłodawczyniami takich zadań, ale także aktywnie angażują się w ich wykonywanie i w ten sposób praktykują swoją rolę. Kobiety są postrzegane jako mające pewne predyspozycje, kompetencje, wiedzę w tym zakresie:

dzieci bardzo lgnęły, bo dziewczyny miały po prostu podejście [do podopiecznych domu dziecka] [...]. Chociaż do facetów też, mamy też fajnych kolegów, którzy do dzieci mają podejście, ale po prostu wiesz, o co chodzi, dziewczyny u nas umiały to wszystko zorganizować, wiedziały, co tym dzieciom sprawi frajdę, i jakby dobrze, że wtedy były, bo po prostu te dzieci do nich lgnęły [...]. [R14_OSW_C].

„Zachowywać się jak kobieta” znaczy umieć opiekować się osobami zależnymi, np. dziećmi – w tym celu wykorzystana jest wiedza zinternalizowana i milcząca (ang. *tacit*) [Martin 2003: 351], która wyraża się w posiadaniu odpowiedniego „podejścia do dzieci”. Pozwala to odnaleźć się w opisanej sytuacji przy zachowaniu jedynie minimalnej świadomości tego, że dzieje się tak z określonego powodu [Martin 2003: 356]. Mężczyźni natomiast, jak sugeruje cytat, pozostają na drugim planie, co może wskazywać, że tego rodzaju opiekuńcze zachowania nie zostały przez nich dotychczas wyćwiczone przez powtarzanie [Martin 2003: 354].

Reasumując, praktykowanie płci odbywa się w pracy charytatywnej w podwójny sposób: po pierwsze, zinternalizowana wiedza *podpowiada* działaczkom, że to kobiety mają organizować czas dzieciom, po drugie *podpowiada* im także, w jaki sposób to zrobić. Wszystko to dzieje się bezrefleksyjnie, bez planowania – praktykowanie bazuje na powtarzalności, która zacierza potrzebę pytania za każdym razem, jak należy to zrobić. Podobnie jest z pomocą organizowaną dla seniorów, kiedy to kobiety z większą łatwością i swobodą potrafią „[...] jakoś tak... porozmawiać, dotrzymać towarzystwa” [R1_OSW_A]. Respondentki wyraźnie widzą i opisują kobiety jako stronę posiadającą pewne szczególne umiejętności związane z płcią, które pomagają im realizować opisane zadania, co wpływa na utrwalanie przedstawionych praktyk i rządzących nimi reguł [Martin 2003: 345]. W konsekwencji w organizacji podtrzymywana i praktykowana jest wizja płci, której istotnymi cechami są opiekuńczość i empatia.

Na opisany powyżej podział pracy i związane z nim praktykowanie płci można także spojrzeć przez pryzmat typologii Anthias i Yuval-Davis [1989]. Po pierwsze, w zaprezentowanych praktykach oraz w ich naturalnych, zdaniem respondentek, legitymizacjach dostrzec można ich związek z rolą biologicznych matek, która milcząco zakłada, że to w rękach kobiet leży dbanie o słabszych i osoby zależne. Po drugie, praca charytatywna wykonywana przez kobiety powiązana jest także z tym, co autorki określiły jako reprodukcję kultury i idei zbiorowości [Anthias, Yuval-Davis 1989: 9]. W opisanych zadaniach opiekuńczych działaczki reprodukcją kobiecość będącą kobiecością empatyczną, wrażliwą i skupioną na drugim człowieku. W konsekwencji działaczki odtwarzają w ten sposób wyidealizowaną wizję kobiet opiekunek. Reprodukcją utrwalone wzorce kulturowe zawarte w tradycji i normach grupy [por. Kociółowicz-Wiśniewska 2020].

PRACA „DOMOWA” W ORGANIZACJI⁹

W życiu grupy zdarzają się sytuacje, kiedy działacze i działaczki spotykają się przy wspólnym stole – czasem w towarzystwie gości, m.in. zaprzyjaźnionych kombatantów. Przygotowanie takiego wydarzenia jest poprzedzone wyznaczeniem obowiązków:

Kiedy organizujemy spotkanie opłatkowe, chłopaki raczej organizują stoły, krzesła, cokolwiek. A dziewczyny raczej ogarniają jedzenie. Więc i to też nie jest niczym narzucone. [...] Jest lista zadań do zrobienia, dostajemy taką listę i każdy się wpisuje, więc w naturalny spo-

⁹ Pojęcie pracy „domowej” w organizacjach narodowych zostało wprowadzone do tekstu na podstawie analizy materiału empirycznego.

sób przyporządkowujemy się do tego. I jest też taka zależność, która funkcjonuje, niepisana, która wydaje mi się, że na pewno wynika z naszej natury, harmonii, z tego, co staramy się podkreślić, że to dziewczyny zawsze wpisują się do pieczenia ciasta, przygotowania sałatki, a chłopaki raczej wpisują się do tego, żeby zapewnić stół, świece na stół. I to... też nikt chłopakowi nie zabroni upiec ciasta, może, ale nikt się do tego nie wpisuje, więc wydaje mi się, że to wynika z naszej mentalności, z naszego sposobu postrzegania świata [R6_OSW_A].

Lista zadań pokazuje, że płęć jest relacyjna: mężczyźni zachowują się *jak mężczyźni*, aby kobiety mogły zachowywać się *jak kobiety*. Podejmowane są zadania, w których praktykuje się swoją płęć: to kobiety deklarują przyniesienie jedzenia, podczas gdy mężczyźni zajmują się zadaniami technicznymi, logistycznymi. Dlaczego? Na to pytanie po części odpowiada inna respondentka: „na przykład jest tak, że mówimy, żeby każdy przyniósł coś do jedzenia, no to przeważnie jest tak, że dziewczyny jednak z takim większym zapalem zrobią te babeczki czy sałatki przyniosą” [R3_OSW_C]. W wypowiedziach respondentek obserwować można upłciowione praktyki, które reprodukowane są bezrefleksyjnie. Kobiety *po prostu* zajmują się obowiązkami związanymi z jedzeniem¹⁰. Warto także zwrócić uwagę na przygotowanie stołu – dotarcie do tak szczegółowych praktyk sprawia najwięcej trudności, ponieważ często nie uznaje się ich za pracę; to rzeczy, które robi się przy okazji, uważane za niewarte wspomnienia. W tych aktywnościach odtwarzana jest jednak praktyka, którą nazwałam praktyką wzorowej gospodyni, dbającej o to, aby jedzenie zostało podane i aby każdy miał do niego dostęp. Utrwalanie się takiego tradycyjnego podziału obowiązków może mieć różne źródła. Jedno z nich dostrzegalne jest w wypowiedzi respondentki: „wszyscy się poczuwają, żeby w ten sam sposób pomagać, czy to z żywnością, czy z rozkładaniem talerzy, czy może tylko ta różnica, że chłopacy najczęściej jeżdżą po kombatantów i to oni są odpowiedzialni za to, żeby ich potem odwiedzić. Ale to bardziej dlatego, że dziewczyny nie mają swoich pojazdów u nas (śmiej)” [R9_OZ_B]. Przyjęty zostaje określony podział obowiązków (kobiety zostają „zepchnięte” *do kuchni*), a w konsekwencji praktykowane są takie wzory

¹⁰ Zdarzają się jednak wyjątki od opisanych zasad. W wywiadach pojawił się temat posiłków, za które odpowiedzialni są mężczyźni, co wskazuje, że jedzenie jest także powiązane z płcią [m.in. Kopczyńska, Zielińska 2015; Domański i in. 2015: 222]. Ma to bezpośredni wpływ na różnice w zachowaniu mężczyzn i kobiet: „taki wyjazd integracyjny, wiele kobiet zajmuje się przygotowaniem potraw, natomiast mężczyźni organizują grilla, ognisko, w zależności, co tam organizujemy. A w tym momencie zauważamy ich płęć, że są mężczyznami, że zajmują się takimi rzeczami typowo męskimi, natomiast my kobiety bardziej realizujemy się w sferach takich przygotowania, udekorowania miejsca, tak to nazwijmy” [R17_OSW_B]. W tym przypadku praktyki męskości realizują się w męskich zadaniach, co pozostaje w zgodzie z kulturową wyobraźnią, w której: „barbecue jawi się jako kwintesencja męskiego gotowania” [Stronciwilk 2019: 24; por. Sobal 2005].

kobiecości i męskości, które są dostępne, tj. utrwalone kulturowo [Martin 2003: 346; por. Bradley 1989; Kubisa 2019: 175].

Kolejna sytuacja związana z picią, jedzeniem i opieką dotyczy działań, które podejmują członkinie organizacji dla gości lokalnych obchodów rocznic historycznych. Polega to na przyjmowaniu przez kobiety w siedzibie organizacji jej przyjaciół oraz kombatantów, a także osób, które brały udział w uroczystościach:

wtedy właśnie dla nich szykujemy poczęstunek, rozmawiamy, siedzimy, coś co jest dla nich takiego bardzo istotnego, nie? [...] Jakoś tak się przyjęło naturalnie, że my przejęłyśmy pałeczkę, jakoś tak samo wyszło [...]. Czyli jest taki powrót trochę do takiego trochę tradycyjnego domu powiedzmy, w którym to kobiety zajmują się gdzieś tam tym gospodarstwem, natomiast mężczyźni ogarniają resztę, tak to wygląda. [...] Faceci głównie się zajmują obecnością swoją. Nie, no dużo oni opowiadają wtedy, tak jak mówię mają bardzo dużo wiedzy też takiej ściśle historycznej [R15_OZ_B].

Kobiety świadomie reprodukują praktyki pochodzące ze sfery domowej – odgrywają rolę gospodyń, które potrafią stworzyć rodzinną, ciepłą atmosferę. Powielony zostaje obraz tradycyjnego domu, w którym kobieta odpowiedzialna jest za przygotowanie posiłku, a mężczyzna towarzyszy gościom. W trakcie prowadzonych badań miałam okazję obserwować, jak wygląda to w praktyce. Podczas przygotowywanej przez kobiety konferencji skupiającej działaczki ruchu narodowego, dziękując za udział, jedna z organizatorek powiedziała, że wszystkie włożyły serce w zorganizowanie wydarzenia i mają nadzieję, że uczestniczki poczuły się dobrze ugoszczone. Pokazuje to, że realizatorki przedsięwzięcia wcieliły się w rolę przyjmujących gości gospodyń, które przygotowują termosy z wodą, kawę, herbatę i ciasta. Te drobne gesty mają duże znaczenie, ponieważ wstęp na spotkanie był bezpłatny. Organizatorki same zadbały o wszystko, przyniosły i ułożyły jedzenie, a poczęstunek podkreślił *domowy* charakter tej inicjatywy.

W zadaniach określonych w analizie jako „domowe” podkreślany jest naturalny, bezrefleksyjny podział, w wyniku którego kobiety przejmują obowiązki związane z jedzeniem i *krzątactwem* [Latos 2014]. W pewnym stopniu odtwarzają one tym samym w organizacjach tradycyjny podział obowiązków, odpowiadają za zadania, w których mężczyźni im jedynie pomagają [por. Titkow, Duch-Krzysztosek, Budrowska 2004: 20]. Należy jednak podkreślić, że są to zadania realizowane tylko kilka razy w roku. Zdarza się także, że to mężczyźni sprzątają: „nie jest nigdy tak, że zmywają tylko dziewczyny po śniadaniu, tylko czasem jest tak, że tylko faceci i wtedy się wszyscy cieszą, że faceci też mogą zmywać (śmiech)” [R3_OSW_C]. Oznacza to, że w obrębie samych organizacji członkowie widzą pewne utrwalone prawidłowości i potrafią wyjść poza utarte schematy. Nie zmienia to jednak faktu, że to, co Elizabeth Dunn nazywa istotą kobiecości,

czyli karmienie, w świetle przeprowadzonych wywiadów w organizacjach narodowych stanowi kobiecą domenę [2017: 190]. Analiza pokazuje, że kobiety przejmują odpowiedzialność za te same sprawy, które kulturowo przypisuje się w rodzinie matkom – przygotowywanie posiłków, opiekę nad dziećmi i osobami starszymi [DeVault 1994]. Należy zatem uznać, że w pewnym stopniu kobiety reprodukują w organizacjach tradycyjny podział obowiązków, są głównymi odpowiedzialnymi za pewne kwestie, w których mężczyźni im jedynie *pomagają*. Za pomocą opisanych wzorów praktykowania płci odtwarzana i podtrzymywana jest utrwalona w kulturze wizja kobiety jako strażniczki ciepła domowego ogniska, wspaniałej gospodyni, pani domu [Anthias, Yuval-Davis 1989].

KOBIEТЫ KOBIEТОM I KOBIEТЫ O KOBIEТACH

Ostatni typ zadań dotyczy przede wszystkim kobiet działających w grupach, które określiłam jako społeczno-wychowawcze (OSW), w których oprócz realizacji inicjatyw społecznych kładzie się także szczególny akcent na ideową formację członków. W tego rodzaju organizacjach promuje się *prokobiecość* ujmowaną w opozycji do feminizmu¹¹. Nurt ten zakłada potrzebę ochrony życia od poczęcia, istotną rolę macierzyństwa i tradycyjnego modelu rodziny w życiu społecznym. Nacisk kładziony jest także na popieranie tradycyjnej, ale równocześnie unowocześnionej wizji kobiecości: „[...] można być i żoną, i matką, troszczyć się o ten taki domowy pokój, ale też, że mamy w sobie taką siłę, taką moc, no że możemy też coś więcej. I też dziewczyny od nas z organizacji się spełniają zawodowo, chcą się rozwijać na polu nauki” [R3_OSW_C]. Respondentki podkreślają jednak głównie to, że kobieta stoi przed „indywidualnym wyborem” [R1_OSW_A] oraz że opieka nad dziećmi jest wymagającą pracą, która zasługuje na podobny szacunek jak kariera zawodowa.

Istotnym polem, na którym kobiety realizują opisywaną prokobiecość, jest przestrzeń publiczna, gdzie działaczki biorą aktywny udział w prowadzonych dyskusjach. Zdaniem moich rozmówczyń w kwestiach dotyczących kobiet powinny się wypowiadać kobiety:

Jednak łatwiej jest działać kobietom dla kobiet, z większym dopełnieniem, niż gdyby to mężczyźni mieli się przebijać z głosem dotyczącym kobiet. To są teraz bardzo istotne sprawy,

¹¹ Respondentki wskazywały, że główną motywacją dołączenia do organizacji były postawy nacjonalistyczne, a nie aktywność antyfeministyczna. Równocześnie dostrzegają, że dla kobiet jest to ścieżka, którą można określić jako alternatywną emancypację w kontrze do feminizmu [por. Félix 2017, 2015]. Feminizm był odrzucany przez badane, sporadycznie oddzielano *negatywny* feminizm od *pozytywnej* emancypacji (ruch sufrażystek).

takie kwestie kobiet, no to na pewno jest potrzeba, żeby były dziewczyny [...]. Myślę, że mimo wszystko to kobieta jednak bardziej rozumie kwestie kobiet [R5_OSW_B].

Takie działania realizują upłciowioną regułę, którą można określić jako „kobiety o kobietach” [por. Martin 2003: 354]. Zgodnie z nią zadaniem kobiet jest popularyzowanie poglądów i postaw mających na celu ochronę ciąży i życia poczętego. Mamy tutaj do czynienia z zasadą upłciowionego prawa głosu – płęć określa, kto powinien mówić, reguluje prawo głosu, a argumenty kobiet stawia na pierwszym miejscu, na uprzywilejowanej pozycji. Ta reguła istotnie wpływa na miejsce kobiet w organizacjach, pozwala na wzmocnienie ich niezależnej pozycji w sferze publicznej:

wielokrotnie ja doświadczyłam tego, że jako kobieta, rozmawiając, reprezentując takie, a nie inne poglądy, dyskutując z osobą na konferencji, która ma inne poglądy, pozwalano mi dojść do głosu, miałam prawo wypowiedzieć się, w cudzysłowie prawo, na niektóre aspekty aborcji, różne takie dość trudne moralnie związane z kobiecością. [...] nikt mi nie zarzuci, że jestem mężczyzną i nie rozumiem [R17_OSW_B].

Kolejność zabierania głosu jest regulowana przez płęć i może wzmacniać siłę argumentów. Reprodukuje to upłciowioną regułę, która hierarchizuje relacje płci, opierając się na biologicznym podłożu. Zabierając głos, kobiety podkreślają swoją istotną rolę w tego rodzaju dyskusjach¹².

W powyższej analizie kobiecej roli w działaniach mających na celu ochronę życia od poczęcia dostrzec można interesujące nawiązanie do analizowanej przez Anthias i Yuval-Davis reprodukcji biologicznej narodu jako podstawowego zadania kobiet [1989: 8]. W ramach organizacji kobiety nie reprodukują biologicznie narodu w znaczeniu dosłownym, ale aktywnie promują takie postawy. Propagują wizję unowocześnionej formy tradycyjnej rodziny i działają na rzecz zmiany prawa aborcyjnego oraz ochrony życia od poczęcia. *Prokobiecość* pozwala działaczkom wejść do rozumianej symbolicznie męskiej sfery publicznej – w trakcie dyskusji oraz, jak analizuję niżej, publicznych wydarzeń. Istotnie modyfikuje to wcześniej nakreślony obraz, zgodnie z którym do głównych obowiązków kobiety należały zadania opiekuńcze i quasi-domowe. Choć podczas marszów i pikiet wielokrotnie obserwowałam przede wszystkim mężczyzn przemawiających do tłumu, to w wielu sytuacjach również głos kobiet był wyraźnie słyszalny. Często zajmują one uprzywilejowaną pozycję i mają pierwszeństwo w wypowiedaniu się. W organizacjach odgrywają zatem szczególną rolę, gdyż nie mogą zostać

¹² Dodatkowo oprócz płci pojawić się może inny czynnik, który wpływa na opisaną regułę wypowiedania się. Kobiety dopuszczają do głosu mężczyzn z wykształceniem lekarskim. W konsekwencji formalne wykształcenie może wpływać na siłę oddziaływania płci w argumentacji.

zastąpione przez mężczyzn, ponieważ ich rola jest legitymizowana przez płęć biologiczną. Ma podłoże w esencjonalistycznie rozumianej kobiecości jako predyspozycji do bycia matką: „no bo jest raczej naturalne, że mężczyzna nie będzie zajmował się kwestią rodzenia” [R12_OSW_C]. Dlatego bycie kobietą, zdaniem jednej z respondentek, nakłada na nią z racji płci „obowiązek” [R17_OSW_B], aby wypowiadać się na te tematy¹³.

Kobiety realizują postulaty *prokobiecości* także w trakcie wydarzeń w przestrzeni publicznej. Okazją do tego jest świętowanie Dnia Kobiet obchodzonego 8 marca, który w swoim założeniu stanowi *prokobieca* (a równocześnie antifeministyczną) odpowiedź na emancypacyjne manify [Serafin 2014: 282]. Wydarzenia takie w miastach, w których działają respondentki, wyglądają podobnie – mężczyźni zazwyczaj są obecni: „oni na przykład wtedy rozdają kwiatki, na dzień kobiet rozdają po prostu kobietom, które przechodzą obok, kwiatki i zawsze panie są uśmiechnięte, zadowolone i miło to jest odbierane” [R1_OSW_A]. Czasami obdarowywaniem zajmują się także działaczki.

Kobiety rozdają ulotki z postulatami organizacji narodowych dotyczącymi kobiet, wygłaszają przemówienia, rozmawiają z przechodniami, udzielają wywiadów mediom. W jednym z wywiadów pojawiła się refleksja na temat tego, w jaki sposób działaczki prowadzą pikietę, uczestniczą w publicznych wydarzeniach i promują także w ten sposób swoją wizję kobiecości:

Kobieta w ruchu narodowym to jest kobieta [...], która zachowuje wszystkie te przymioty kobiecości, wyróżnia się tym, że jest czytana, kulturalna, elokwentna, a niekoniecznie tym, że stoi naga na ulicy i krzyczy wulgarne hasła. Trzeba sobie porównać wartości jednego i drugiego i jakby samemu pod siebie wybrać, co jest... no wiadomo, bardziej krzykliwe, chwytliwe jest to, co jest głośne, natomiast trochę ciężiej się działa w momencie, kiedy jest to zakrzyczane przez właśnie tego typu hasła, zachowania [R6_OSW_A].

Charakterystyczne rozumienie kobiecości można także dostrzec w porównaniu przez respondentkę form praktykowania płci. Przy czym jedne oceniła jako pozytywne, natomiast inne jako negatywne. Sposób, w jaki kobiety powinny zachowywać się podczas pikiet, respondentka określiła jako *delikatny*. Użyła przy

¹³ Nawiązując do upłciowionej reguły „kobiety o kobietach”, działaczki podejmują także *kobiece* aktywności w mediach społecznościowych, np. przybliżają sylwetki bohaterek – Polek, które zapisały się w historii (są to polityczki, aktorki, naukowczynie). Tę formę *herstorii* można interpretować także jako nawiązanie do ostatniej z ról, jaką Anthias i Yuval-Davis [1989: 10] wyznaczają kobietom w narodowej wspólnotce, tj. uczestniczek walk narodowych, ekonomicznych, politycznych i wojskowych. W ten sposób kobiety promują postaci, które zapisały się w historii narodu i mogły mieć na niego istotny wpływ. Dodatkowo promowane są w ten sposób postulaty pikiet 8 marca.

tym następujących sformułowań: „organizując swoje akcje czy działając, tak jak mówię, nie drzemy się, nie krzyczymy, nie chodzimy nagie po ulicy z wulgarnymi hasłami i tak dalej” [R6_OSW_A]. Odtwarzanie praktyk płci w środowisku narodowym realizuje się zatem także w specyficznym sposobie *pracy*, czyli udziale w wydarzeniu publicznym. Respondentka podzieliła się także swoim spojrzeniem na *antykobiece* praktyki, które według niej miałyby realizować się poprzez nagość w miejscu publicznym. Posłużenie się tym nawiązaniem pozwala rozmówczyni usytuować kobiety podejmujące prokobiece tematy w ramach organizacji narodowych w kontrze do międzynarodowego ruchu „kobietych aktywistek topless”, czyli najpewniej działaczek grupy Femen [2020]. Użyte w wywiadzie porównanie pozwala zrekonstruować praktyki, które opisać można jako odwrotność aparycji i sposobu zachowania respondentek. Aby zrozumieć dynamikę praktykowania płci, należy bowiem wnikliwie badać nie tylko to, jak płeć jest odgrywana, ale także to, jak neguje się pewne jej wizje [Martin 2003: 343]. W tym przypadku zaprzeczeniem *delikatności* – czyli propagowanego wzoru praktykowania kobiecości – jest zdaniem badanej: nagość, wulgarność, bycie krzykliwą i głośną. Wyznaczona zostaje granica między poprawnym reprodukowaniem płci, zachowaniem się zgodnie z normami (określonymi, jak wskazuje respondentka, przez środowisko narodowe) a zachowaniem wykraczającym poza normy. Z jednej strony znajdują się kobiety *porządne*, które zachowują się tak, jak powinna zachowywać się kobieta. Z drugiej strony są kobiety wulgarne, krzykliwe – w domyśle *feministki*. Ta dychotomia tworzy figurę Obcej, kobiety zagrażającej spójności wspólnoty, a nawet niełojalnej wobec narodu [Graff 2014: 335; Kociołowicz-Wisniewska 2018: 99].

Analizowany powyżej wzór zachowania wskazuje na szczególnie istotne zadania, jakie stoją przed kobietami działającymi w organizacjach narodowych. Po pierwsze, podobnie jak w zadaniach charytatywnych i quasi-domowej pracy kobiety, poprzez swoje odpowiednie zachowanie, reprodukują utrwaloną ideę ciepłej, łagodnej i delikatnej kobiety, co – jak analizowałam powyżej – związane jest z trzecim, opisywanym przez Anthias i Yuval-Davis, sposobem obecności kobiet w narodowych wspólnotach [1989: 9]. Po drugie, wypowiedź rozmówczyni na temat kobiet, jak je nazwałam, *porządnymi* i *feministek* konstruuje szczególnie interesującą linię podziału, związaną także z typologią cytowanych autorek. W tej narracji można zaobserwować przywołanie kobiecych zadań bezpośrednio wiążących się z rolami: nosicielki różnic symbolicznych między grupami oraz re-produktorek granic zbiorowości [Anthias, Yuval-Davis 1989: 9–10]. Jak zwracają uwagę autorki, kobiety w grupach narodowych nie tylko „transferują” kulturowe i ideologiczne treści wynikające z tradycji [Anthias, Yuval-Davis 1989: 9]. Często

także są uznawane za figury symboliczne, które uosabiają wartości narodu oraz stanowią ucieleśnienie honoru wspólnoty. W analizowanym przykładzie mamy do czynienia z odtwarzaniem takiej właśnie symbolicznej granicy. Opowieść o działaczkach i feministkach pozwala wyznaczyć linię podziału między tym, jak należy się zachowywać, a tym, co jest wulgarnie – między tym, co poprawne, a tym, co jest przekroczeniem norm.

WNIOSKI

Analiza wybranych wzorów praktykowania płci w ramach podejmowanych zadań wskazuje na występowanie płciowej segregacji horyzontalnej pracy w organizacjach narodowych, mimo braku takich regulacji w ich formalnych dokumentach. Omówione w niniejszym artykule zadania i realizowane przez nie wzory praktykowania płci korespondują z opisanymi przez Anthias i Yuval-Davis [1989] sposobami obecności kobiet w narodzie. Kobiety praktykujące w swojej pracy kobiecość empatyczną, opiekuńczą, wrażliwą na pomoc słabszym, potrzebującym odtwarzają szczególnie te role w typologii autorek, które podkreślają biologiczną i kulturową reprodukcję narodu. Opisany zasób kobiecych ról istotnie wpływa na działania społeczne – wolontariat, pracę charytatywną, a w przypadku organizacji społeczno-wychowawczych także promowanie idei *prokobiecości*. Powyższa analiza wskazuje również, jak istotną rolę przypisują sobie kobiety w odniesieniu do tego rodzaju zadań, wiążąc ją niejednokrotnie z esencjonalistycznie rozumianą płcią i szczególnymi zdolnościami, dzięki którym zadania te mogą być realizowane z sukcesami.

Analizowane wzory reprodukcji kobiecości w wybranych zadaniach pokazują, że organizacje narodowe są przestrzenią, w której z jednej strony częściowo odtwarza się binarny podział na kobiecość i męskość, tak jak postuluje opisana logika upłciowionej obecności w narodzie [Yuval-Davis 1997: 37]. A z drugiej jednak działaczki zyskują sprawczość i możliwość udziału w walkach symbolicznych, stanowiących ostatni z postulowanych przez Anthias i Yuval-Davis sposobów obecności w procesach narodowych.

Zaproszone do wywiadów rozmówczynie działają w organizacjach, które charakteryzuje definiowanie się w kategoriach strażników tradycyjnej, katolickiej wizji kultury i polskości. Grupy te aktywnie działają w sferze publicznej, angażując się w różnego rodzaju inicjatywy społeczne, a strategie promowania empatycznej, opiekuńczej kobiecości wyznaczają kobietom szczególne miejsce w takich działaniach. Za pomocą tych zadań promuje się kobiecość odmienną od męskości, rozumiejącą i zgadzającą się na pewne formy podziału ról – podziału

regulowanego przez upłciowioną wizję wspólnoty wyobrażonej. W szerszej perspektywie opisane zadania oraz powiązane z nimi procesy *doing gender* można traktować jako formę udziału w narodowych walkach symbolicznych. Umożliwia to budowanie binarnej i trwałej wizji kobiecości i męskości, która zgodna jest z popularnymi w ostatnich latach kampaniami ruchów antygenderowych [Kuhar, Paternotte 2017], w kontrze do niejasnej, płynnej (de)konstrukcji płci, wyrastającej z *ideologii gender* [por. Korolczuk, Graff 2017: 175–194].

Podziękowania

Autorka pragnie wyrazić serdeczne podziękowania Pani dr hab. Katarzynie Zielińskiej, prof. UJ oraz Pani dr Annie Szwed za pomoc i merytoryczne wsparcie w czasie pracy nad niniejszym artykułem.

BIBLIOGRAFIA

- Acker Joan.** 1990. "Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations". *Gender & Society* 4(2): 139–158.
- Acker Joan.** 2006. "Inequality regimes: Gender, class, and race in organizations". *Gender & Society* 20(4): 441–464.
- Acker Joan.** 2010. Gender: Od ról płciowych do upłciowionych instytucji, tłum. M. Maciejewska, M. Marszałek. Biblioteka Online Think Tanku Feministycznego. <http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/f0088acker.pdf> [dostęp: 8.04.2020].
- Akkerman Tjitske, Anniken Hagelund.** 2007. "«Women and children first!»: Anti-immigration parties and gender in Norway and the Netherlands". *Patterns of Prejudice* 41(2): 197–214.
- Anderson Benedict.** 1997. *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, tłum. S. Amsterdamski. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Anthias Floya, Nira Yuval-Davis.** 1989. Introduction. In: *Women – Nation – State*, N. Yuval-Davis, F. Anthias (eds.), 1–15. New York: Palgrave Macmillan.
- Barłowski Dezydery.** 2018. „Homoseksualność – homofobia – nacjonalizm – męskość. Teoretyczne relokacje”. *Wielogłos* 3(37): 21–35.
- Billig Michael.** 2008. *Banalny nacjonalizm*, tłum. M. Sekerdej. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Blee Kathleen, Sandra McGee Deutsch, eds.** 2012. *Women of the right: Comparisons and interplay across borders*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Budyta-Budzyńska Małgorzata.** 2013. *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bradley Harriet.** 1989. *Men's work, women's work: A sociological history of the sexual division of labour in employment*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bradley Harriet.** 2008. *Płeć*, tłum. Ewa Chomiczka. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Calhoun Craig.** 2007. *Nacjonalizm*, tłum. B. Piasecki. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- CBOS.** 2016. Między patriotyzmem a nacjonalizmem. Komunikat z badań nr 151. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_151_16.PDF [dostęp: 8.04.2020].

- CBOS.** 2018. Patriotyzm Polaków. Komunikat z badań numer 108. https://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2018/K_105_18.PDF [dostęp: 8.08.2019].
- Chomczyński Piotr.** 2006. „Wybrane aspekty etyczne w badaniach. Obserwacja uczestnicząca ukryta”. *Przegląd Socjologii Jakościowej* II(1): 68–87.
- Connell Raewyn.** 2005. “Hegemonic masculinity: Rethinking the concept”. *Gender & Society* 19(6): 829–859.
- Connell Raewyn.** 2006a. “Glass ceilings or gendered institutions? Mapping the gender regimes of public sector worksites”. *Public Administration Review* 66(6): 837–849.
- Connell Raewyn.** 2006b. “The experience of gender change in public sector organizations”. *Gender, Work and Organization* 13(5): 435–452.
- Connell Raewyn.** 2009. *Gender. Short introduction*. Cornwall: Polity Press.
- de Lange Sarah L., Lisa M. Mügge.** 2015. “Gender and right-wing populism in the Low Countries: Ideological variations across parties and time”. *Patterns of Prejudice* 49(1–2): 61–80.
- DeVault Marjorie L.** 1994. *Feeding the family: The social organization of caring as gendered work*. Chicago: University of Chicago Press.
- Domański Henryk, Zbigniew Karpiński, Dariusz Przybysz, Justyna Straczk.** 2015. *Wzory jedzenia a struktura społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Dunn Elizabeth.** 2017. *Prywatyzując Polskę. O bobofrutach, wielkim biznesie i restrukturyzacji pracy*. Warszawa: Krytyka Polityczna.
- Elies Stefanie, Elisa Gutsche, Susan Javad, Björn Klein, Jonathan Menge.** 2017. *Triumph of the women? The female face of the populist & far right in Europe*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung; Forum Politik und Gesellschaft.
- Erzeel Silvia, Ekaterina R. Rashkova.** 2017. “Still men’s parties? Gender and the radical right in comparative perspective”. *West European Politics* 40(4): 812–820.
- Félix Anikó.** 2015. “Old missions in new clothes: The reproduction of the nation as women’s main role perceived by female supporters of Golden Dawn and Jobbik. *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 1(1): 166–182.
- Félix Anikó.** 2017. Towards an alternative emancipation? The new way(s) of women’s mobilisation in the Hungarian radical right subculture. In: *Gender and far right politics in Europe: Gender and politics*, M. Köttig, R. Bitzan, A. Petö (eds.), 95–109. Cham: Palgrave Macmillan.
- Femen.** 2020. O nas. <https://femen.org/about-us/> [dostęp: 16.03.2020].
- Graff Agnieszka.** 2008. Płeć i naród tu i teraz. Kilka uwag o genderowym i seksualnym wymiarze współczesnego polskiego nacjonalizmu. W: *Tożsamość i obywatelstwo w społeczeństwie wielokulturowym*, E.H. Oleksy (red.), 140–158. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Graff Agnieszka.** 2014. Nacjonalizm. W: *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze*, M. Rudaś-Grodzka, K. Nadana-Sokołowska, A. Mroziak, K. Szczuka, K. Czacot, B. Smoleń, A. Nasiłowska, E. Serafin, A. Wróbel (red.), 332–335. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- Grzebalska Weronika.** 2013. *Płeć powstania warszawskiego*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Kajta Justyna.** 2013. „Kto się sprzeciwia różnorodności? O tożsamości uczestników ruchu nacjonalistycznego”. *Pogranicze. Studia Społeczne* XXIII: 63–78.
- Kociolowicz-Wiśniewska Bogna.** 2017. „Chwała bohaterom. Nacjonalistyczny wzorzec męskości”. *Miscellanea Anthropologica et Sociologica* 18(2): 65–76.
- Kociolowicz-Wiśniewska Bogna.** 2018. „O zależności kategorii płci i narodu. Przypadki polskie”. *Społeczeństwo i Polityka* 54(1): 99–106.

- Kociolowicz-Wiśniewska Bogna.** 2020. „Medialne strategie autoprezentacji działaczek nacjonalistycznych organizacji kobiecych”. *Media–Kultura–Komunikowanie Społeczne* 2(15): 115–130.
- Kopczyńska Ewa, Katarzyna Zielińska.** 2015. “Feeding the body, feeding the gender: Dietary choices of men and women in Poland”. *East European Politics and Societies and Cultures* 30(1): 147–168.
- Kotowski Robert.** 2009. Między polityką a działalnością społeczną – Narodowa Organizacja Kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym. W: *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym). TOM II*, A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc (red.), 275–186. Warszawa: Wydawnictwo Neriton.
- Köttig Michaela, Renate Bitzan, Andrea Pető.** 2017. *Gender and far right politics in Europe. Gender and politics*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Korolczuk Elżbieta, Agnieszka Graff.** 2017. “Worse than communism and nazism put together”: War on gender in Poland. In: *Anti-gender campaigns in Europe: Mobilizing against equality*, R. Kuhar, D. Paternotte, (eds.), 175–194. London and New York: Rowman & Littlefield International.
- Kubica-Heller Grażyna.** 2006. „Tęczowa flaga przeciwko wawelskiemu smokowi. Kulturowa interpretacja konfliktu wokół krakowskiego Marszu dla Tolerancji”. *Studia Socjologiczne* 4(183): 69–106.
- Kubisa Julia.** 2019. „Trzy światy męskiej pracy – stałość i zmiana wzorów w zmaskulinizowanych zawodach”. *Studia Socjologiczne* 3(234): 171–196.
- Kuhar Roman, Davis Paternotte.** 2017. *Anti-gender campaigns in Europe: Mobilizing against equality*. London and New York: Rowman & Littlefield International.
- Larsen Christian Albrekt.** 2017. “Revitalizing the ‘civic’ and ‘ethnic’ distinction. Perceptions of nationhood across two dimensions, 44 countries and two decades”. *Nations and Nationalism* 23(4): 970–993.
- Latos Grażyna.** 2014. Krzątactwo. W: *Encyklopedia gender: Płeć w kulturze*, M. Rudaś-Grodzka, K. Nadana-Sokołowska, A. Mroziak, K. Szczuka, K. Czeczot, B. Smoleń, A. Nasiłowska, E. Serafin, A. Wróbel (red.), 253–254. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- Leszczyńska Katarzyna.** 2016. *Płeć w instytucje uwikłana. Reprodukowanie wzorów kobiecości i męskości przez świeckie kobiety i świeckich mężczyzn w organizacjach administracyjno-ewangelizacyjnych Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Lorbel Judith.** 1994. *Paradoxes of gender*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lorbel Judith.** 1996. “Beyond the binaries: Depolarizing the categories of sex, sexuality, and gender”. *Sociological Inquiry* 66(2): 143–160.
- Martin Patricia Yancey.** 2003. “«Said and done» versus «saying and doing»: Gendering practices, practicing gender at work”. *Gender and Society* 17(3): 342–366.
- Martin Patricia Yancey.** 2006. “Practising gender at work: Further thoughts on reflexivity”. *Gender, Work and Organization* 13(3): 254–276.
- Meret Susi.** 2015. “Charismatic female leadership and gender: Pia Kjærsgaard and the Danish People’s Party”. *Patterns of Prejudice* 49(1/2): 81–102.
- Miles Matthew B., A. Michael Huberman.** 2000. *Analiza danych jakościowych*, tłum. S. Zabiel-ski. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.

- Mulinari Diana, Anders Neergaard.** 2014. "We are Sweden democrats because we care for others: Exploring racisms in the Swedish extreme right". *European Journal of Women's Studies* 21(1): 43–56.
- Ostrowska Elżbieta.** 2004. Matki Polki i ich synowie. Kilka uwag o genezie obrazów kobiecości i męskości w kulturze polskiej. W: *Gender – konteksty*, M. Radkiewicz (red.), 213–227. Kraków: Rabid.
- Pettersson Katarina.** 2017. "Ideological dilemmas of female populist radical right politicians". *European Journal of Women's Studies* 24(1): 7–22.
- Petö Andrea.** 2014. "Populist female leaders should not be underestimated". *Queries: The European Progressive Magazine. Foundation for European Progressive Studies* 3 (Winter 2013–2014): 78–81.
- Pilkington Hilary.** 2017. "«EDL angels stand beside their men... not behind them»: The politics of gender and sexuality in an anti-Islam(ist) movement". *Gender and Education* 29(2): 238–257.
- Ridgeway Cecilia L.** 2009. "Framed before we know it: How gender shapes social relations". *Gender & Society* 23(2): 145–160.
- Ridgeway Cecilia L., Shelley J. Correll.** 2004. "Unpacking the gender system: A theoretical perspective on gender beliefs and social relations". *Gender & Society* 18(4): 510–531.
- Rippeyoung Phyllis L.F.** 2007. "When women are right: The influence of gender, work, and values on European far-right party support". *International Feminist Journal of Politics* 9(3): 379–397.
- Serafin Ewa.** 2014. ManiFa. W: *Encyklopedia Gender. Pleć w kulturze*, M. Rudaś-Grodzka, K. Nadana-Sokołowska, A. Mroziak, K. Szczuka, K. Czeczot, B. Smoleń, A. Nasiłowska, E. Serafin, A. Wróbel (red.), 282–283. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- Smith Anthony D.** 2007. *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, tłum. E. Chomicka. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Sobal Jeffery.** 2005. "Men, meat, and marriage: Models of maculinity". *Food and Foodways: Explorations in the History and Culture of Human Nourishment* 13(1–2): 135–158.
- Stadelmann Marcus.** 2014. "The marinisation of France Marine Le Pen and the French National Front". *International Journal of Humanities and Social Science* 4(10/1): 1–6.
- Stronciwilk Agata.** 2019. „Męskość”. *Fragile. Pismo kulturalne* 45(3): 19–26.
- Struzik Justyna.** 2019. *Solidarność queerowa. Mobilizacja, ramy i działania ruchów queerowych w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sztompka Piotr.** 2012. *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Titkow Anna, Danuta Duch-Krzysztozek, Bogusława Budrowska.** 2004. *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywa*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN.
- Walczevska Sławomira.** 2000. *Damy, rycerze, feministki. Kobiety dyskurs emancypacyjny w Polsce*. Kraków: Fundacja Kobięca „eFka”.
- Wątor, Jakub.** 2018. Facebook oficjalnie: ONR i NOP są u nas zabronione za rasizm, antysemityzm i homofobię. <https://wyborcza.pl/7,156282,23329089,facebook-oficjalnie-onr-i-nop-sa-u-nas-zabronione-za-rasizm.html> [dostęp: 12.02.2020].
- West Candace, Don H. Zimmerman.** 1987. "Doing gender". *Gender & Society* 1(2): 125–151.
- Witkowski Przemysław.** 2019. Wojna domowa w Marszu Niepodległości. Interweniują służby specjalne, PiS wraca do gry. <https://oko.press/wojna-domowa-w-marszu-niepodleglosci/> [dostęp: 27.11.2019].

- Wysocki Artur.** 2020. „Społeczne kryteria polskiej tożsamości narodowej w latach 1988–2018”. *Polityczne Dialogi/Political Dialogues* 29: 191–205.
- Yuval-Davis Nira.** 1997. *Gender & nation*. London: SAGE Publications Ltd.
- Zamojska Eva.** 2017. „Naród, gender, popkultura. Nacjonalistyczne konstrukcje płci i seksualności w popkulturowej odsłonie”. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* 12(2): 361–378.
- Zimniak-Hałajko Marta.** 2017. *Ciało i wspólnota. Wokół prawicowej wyobraźni*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zubrzycki Geneviève.** 2001. “«We, the Polish Nation»: Ethnic and civic visions of nationhood in post-communist constitutional debates”. *Theory and Society* 30(5): 629–668.
- Zubrzycki Geneviève.** 2002. “The classical opposition between civil and ethnic models of nationhood: Ideology, empirical reality and social scientific analysis”. *Polish Sociological Review* 3(139): 275–295.

Jowita Baran

WOMEN AND THE IMAGINED COMMUNITY: SELECTED PATTERNS OF PRACTICING GENDER IN NATIONALIST ORGANIZATIONS

Abstract

The article presents an analysis of selected patterns of gender practice by women in nationalist organizations as part of the tasks and responsibilities that they perform. The main goal is to answer the question: How do gendered dimensions of work correspond with the typology of the ways women are present in national communities. In other words, how are women present in the organizations that were investigated? The text is based on material from in-depth interviews and, as an auxiliary, observation.

Based on the analyses, the author proves that the discussed patterns of reproducing femininity in selected tasks are a space in which, on the one hand, the binary division into femininity and masculinity is recreated, on the other, through the described niches of female activists' work, they gain the opportunity to participate and agency in symbolic fights for a national community.

Keywords: gender, nationalist organizations, gendered nationalism, women in nationalist organizations, practicing gender